

ՀՀ նախագահի Սերժ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ հրամանագրերով

Հանրապետության տոնի առթիվ պետական պարգևներ և կոչումներ են շնորհվել գիտության, կրթության, տնտեսության, առողջապահության, մշակույթի ոլորտների, արվեստի ու սպորտի բնագավառների, Սփյուռքի մի շարք ներկայացուցիչների, ինչպես նաև Հայոց բանակի մի խումբ զինծառայողների:

Պարգևատրվածների մեջ են նաև ՀՀ ԳԱԱ մի խումբ աշխատակիցներ:

Հանրապետության տոնի կապակցությամբ գիտության զարգացման գործում ունեցած ակնառու վաստակի համար Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի քիմիական և երկրի մասին գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի Ա. Բ. Նալբանդյանի անվան քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի տնօրեն, Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի թղթակից անդամ Լևոն Աղասիի ԹԱՎԱԴՅԱՆԻ շնորհվել է Հայաստանի Հանրապետության գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչում:

Գիտության զարգացման գործում ներդրած նշանակալի ավանդի համար «Հայրենիքին մատուցած ծառայությունների համար» 2-րդ աստիճանի մեդալով պարգևատրվել է

ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի տնօրեն, երկրաբանահանքաբանական գիտությունների դոկտոր Արկադի Ստեփանի ԿԱՐԱՆՆՅԱՆԸ:

Անանիա Շիրակացու մեդալով՝

ՀՀ ԳԱԱ էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի տնօրեն, երկրաբանահանքաբանական գիտությունների դոկտոր Արմեն Կարենի ՍԱՂԱԹԵԼՅԱՆԸ:

ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի տեսական լաբորատորիայի ավագ գիտաշխատող, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Գայանե Յրաչիկի ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԸ:

«Գիտություն» թերթի խմբագրությունը սրտանց միանում է պարգևատրվածներին ուղղված շնորհավորանքներին:

Պետական բարձր պարգև

ՌԴ նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հրամանագրով հունիսի 12-ին ՌԴ պետական մրցանակ է շնորհվել ակադեմիկոս պատմաբան, Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս Ալեքսանդր Զովիանի Զուբարյանին, որը 1988 թ. ղեկավարում է ՌԳԱ Համընդհանուր պատմության ինստիտուտը:

Սրտանց շնորհավորում ենք մեր հայրենակցին, որը 2000 թվականից ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ է:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

Առասպելաբանությունը գիտնականների աչքերով

Սույն թվականի մայիսի վերջերին Մատենադարանի Փոքր դահլիճում կայացավ Համեմատական առասպելաբանության միջազգային ընկերակցության (International Association for Comparative Mythology) հերթական 8-րդ գիտաժողովը: Գիտաժողովին ելույթ ունեցան շուրջ 25 գիտնական Հայաստանից, ԱՄՆ-ից, Ռուսաստանից, Ճապոնիայից, Լեհաստանից, Գերմանիայից, Դանիայից, Մեծ Բրիտանիայից, Ֆրանսիայից, Հունգարիայից և Սերբիայից: Գիտաժողովը կազմակերպել էր ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտը:

Գիտաժողովում Հայաստանում առաջին անգամ ներկայացվեց գիտության համեմատական առասպելաբանության համալիր ուղղությունը, որն ուսումնասիրում է աշխարհի ժողովուրդների առասպելները լեզվաբանական, գրականագիտական, ազգագրական և այլ մոտեցումներով:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Ակադեմիական նոր հրատարակություններ

1. Ավ. Իսահակյան – Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 5:

2. Յու. Սուվարյան – Տնտեսություն, գիտություն, կրթություն:

3. Հեղ. կոլեկտիվ – Հայ ժողովրդական մշակույթ, հ. XVI, Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում:

4. Ա. Զատիկյան, Ա. Դանիելյան – ՀՀ փոքր և միջին ձեռնարկությունների գործունեության կարգավորման ուղիները ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում:

5. Ռ. Կարապետյան – Միգրացիան և հայկական նոր սփյուռքը (Էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություն):

6. Զ. Կիրակոսյան – «Ընտրանի»:

7. К. Дилбарян, М. Кочарян – Клеши -плоскотелки (Acariformes: Tenuipalpidae) Армении.

8. Р. Карапетян – Миграция в городах Армении. Этносоциологическое исследование.

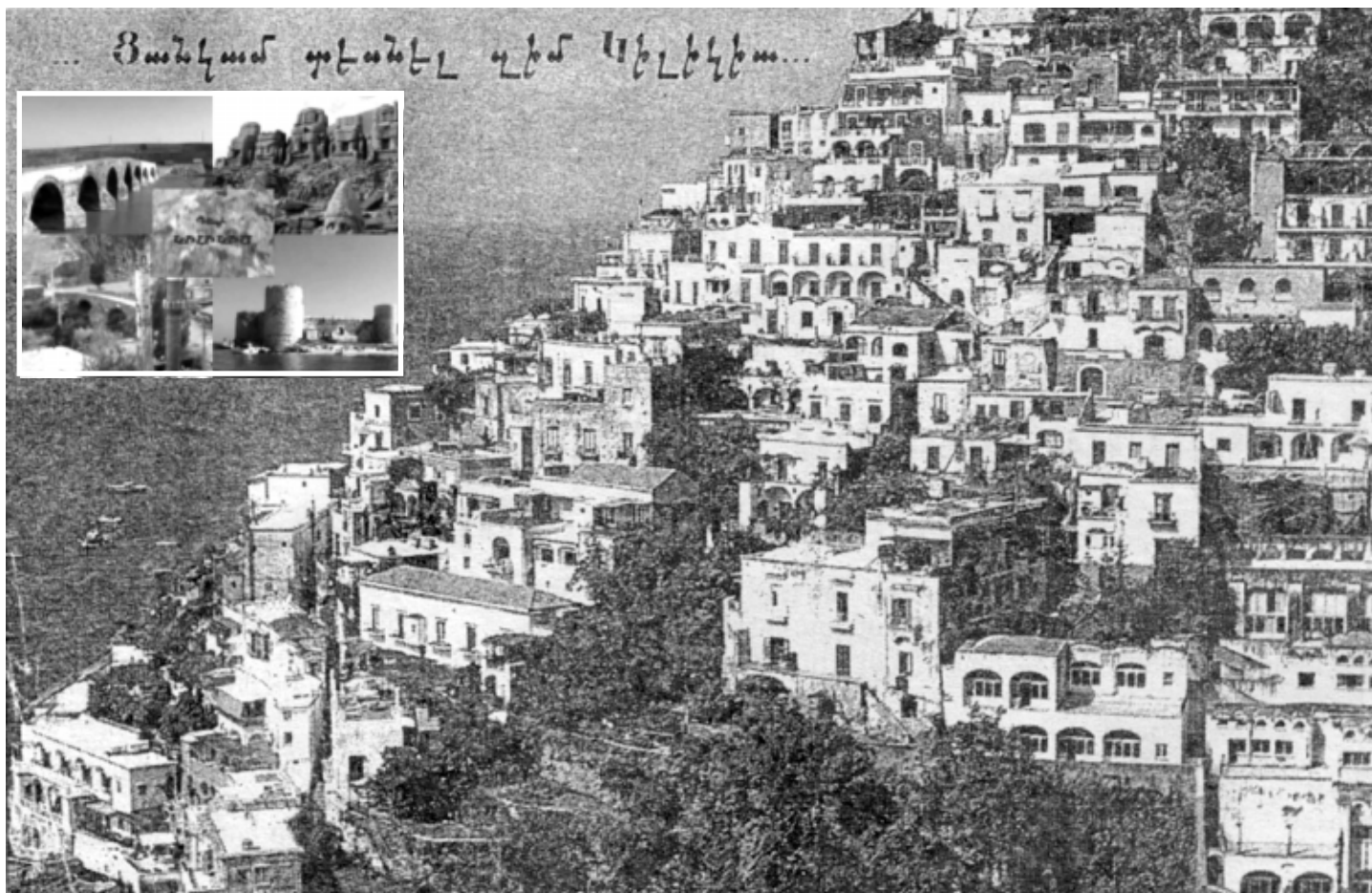
9. Հեղ. կոլեկտիվ – Հաբիտուս. Մարդաբանական և հնագիտական ուսումնասիրություններ, պր. 1:

10. A. Tadevosyan – Migration and Everyday Life: Movement Through Cultures and Practices.

11. Տ. Հարությունյան – Հարկման և հարկային վարչարարության արդյունավետության բարձրացման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում:

12. «Բանբեր հայագիտության» 2013թ, N 2-3:

13. Ժ. Խաչատրյան – Ծիսական պարը հայոց հավատալիքների համատեքստում:

Նահապետ ՌՈՒՄԻՆՅԱՆ

ԿԻԼԻԿԻԱ

Երբ որ բացվին դռներն հուսո, Եվ մեր երկրեն փախ տա ձմեռ, Զքնաղ երկիրն մեր Արմենիո, Երբ փայլե յուր քաղցրիկ օրեր, Երբ որ ծիծառն ի բույն դառնա, Երբ որ ծառերն հազնին տերև՝ Ցանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա, Աշխարհ, որ ինձ ետուր արև:

Տեսի դաշտերըն Ունորիո, Լյառն Լիբանան և յուր մայրեր, Տեսի գերկիրըն Իտալիո, Վենետիկ և յուր գոնդոլներ, Կղզի, նման չիք մեր Կիպրոս, Եվ ո՛չ մեկ վայրն է արդարև Գեղեցիկ, քան զիմ Կիլիկիա, Աշխարհ, որ ինձ ետուր արև:

Հասակ մը կա մեր կենաց մեջ, Ուր ամենայն իղձ կավարտվի. Հասակ մը, ուր հոգին ի տեն՝ Հիշատակաց յուր կարոտի. Հորժամ քնարս իմ ցրտանա, Սիրուն տալով վերջին բարև, Երթամ ննջել յիմ Կիլիկիա, Աշխարհ, որ ինձ ետուր արև:

Ամերիկայի Հայ դատի գրասենյակի Մասնաշաղկի բաժնի ղեկավար Հերման Պուրոտյանը նշել է, որ Ֆոքսմանի դիրքորոշումը դրական փոփոխություն է:

ՀՀ ԳԱՍ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ

Ներկայացնում է ՀՀ ԳԱՍ սփյուռքի բաժինը

Ռադիոկապի ոլորտի գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Գարեգին Մակարյանը ծնվել է 1954թ. Վրաստանի Բաթում քաղաքում: Տափիկը և պալիկը Թուրքիայից գաղթած հայեր էին: Գարեգին Մակարյանը առաջինն էր ընտանիքում, որ ստացավ բարձրագույն կրթություն:

ցեցին 15 գիտնական Հայաստանից:

1980-ականների վերջերին, երբ Հայաստանում սկսվեցին ծանր ժամանակներ, Գարեգին Մակարյանը աշխատանքի հրավեր ստացավ անգլիացի իր գործընկերներից: Կես տարի անց Գարեգինը տվեց իր համաձայնությունը և կնոջ և երկու փոքրիկ աղջիկների հետ մեկ տարով մեկնեց Մեծ Բրիտանիա: Սակայն մեկ տարի անց խորհրդային Միությունը փլուզվեց, իսկ Գարեգին Մակարյանն էլ աշխատանքային պայմանագիրը երկարացնելու առաջարկ ստացավ Լանկաստերի

րեզին Մարկարյանը Մեծ Բրիտանիայի Լանկաստերի համալսարանում հետազոտական խմբի ղեկավար է, համալսարանի պրոֆեսոր և անլար լայնաշերտ տեխնոլոգիաներում արդյունաբերական համագործակցության կենտրոնի տնօրեն:

Տարիների ընթացքում նա ստեղծել է Ռենկոմ ընկերությունը, (որի անվանումը Գարեգինի աղջիկների անունների հապավումն է): Ընկերությունը մասնաճյուղեր ունի Մոսկվայում և Սինգապուրում և նպատակ ունի մասնաճյուղ հիմնել նաև Հայաստանում: Նրա աղջիկները՝ Ռիփսիմեն և Նինան, առաջնակարգ բժիշկներ են:

Ուշագրավ է, որ Գարեգին Մակարյանը աշխատանքներ է իրականացրել նաև Մեծ Բրիտանիայի կառավարության հետ՝ հիմնականում անվտանգության պահպանման ոլորտում: 2013 թ. Ռենկոմ ընկերությունը արժանացավ Մեծ Բրիտանիայի թերևս ամենաբարձր պարգևին՝ Թագուհու պարգևին, որը հավաստում էր ընկերության մատուցած ծառայությունների խիստ կարևորությունը:

Հաշվի առնելով Գարեգին Մակարյանի գիտական, մանկավարժական մեծ վաստակը և Հայաստանի գիտական կառույցների հետ սերտ համագործակցության բարձր մակարդակը 2011թ. ՀՀ ԳԱԱ-ն նրան ընտրեց ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ:

Գարեգին Մակարյանը 2012 թվականից ՀՀ ԳԱԱ-ում երիտասարդ գիտնականների համար սահմանել է խրախուսական մրցանակ, որը տրամադրվում է տեղեկատվական տեխնոլոգիաների բնագավառում իրականացրած լավագույն հետազոտության համար: Մինչև այսօր էլ Գարեգին Մակարյանը իր խնդիրն է համարում զարգացնել ՀՀ-ում հեռահաղորդակցության և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների բնագավառը և առաջին հերթին գիտության այդ ճյուղում ներգրավվել երիտասարդ և բանիմաց գիտնականների:

Օրերս լրացավ Գ. Մակարյանի ծննդյան 60-ամյակը. այդ կապակցությամբ ջերմորեն շնորհավորում ենք նրան և ցանկանում նորանոր նվաճումներ ու ձեռքբերումներ:

Գոհար ԻՍԿԱՆՂԱՐՅԱՆ
պ.գ.թ. ղոցնետ, ՀՀ ԳԱԱ
սփյուռքի բաժնի
գիտքարտուղար

ԳԱՐԵԳԻՆ ՄԱՐԿԱՐՅԱՆ

Գերազանցությամբ ավարտելով Բաթումի N 5-րդ միջնակարգ մաթեմատիկական թեքումով դպրոցը, Գարեգինը ցանկություն է հայտնում շարունակել կրթությունը Մոսկվայում՝ Ֆիզիկատեխնիկական համալսարանում՝ մասնագիտանալու տիեզերքի ու տունասփրոթյան մեջ, սակայն նա մրցույթից դուրս մնաց:

1971թ. Գարեգինը ընդունվեց Օդեսայի համալսարանի ռադիոկապ և հեռուստատեխնիկայի բաժին, որն էլ գերազանցությամբ ավարտեց 1976թ.: Համալսարանում Գարեգինը ունեցավ դասախոսներ, որոնք ամբողջովին փոխեցին նրա աշխարհայացքը. նրանցից մեկը Լև Ալեքսանդր Յուլիչին էր, որն հետագայում դարձավ նրա գիտական ղեկավարը:

Բուհ-ն ավարտելուց հետո Գարեգինին, իբրև խոստումնալից մասնագետի, առաջարկեցին մնալ և շարունակել կրթությունը ասպիրանտուրայում, սակայն Գարեգինը այլ ծրագրեր ուներ: Նա հստակ գիտեր, որ ցանկանում է աշխատել, այն էլ Հայաստանում:

1976 թ. Գարեգինը եկավ Երևան և աշխատանքի անցավ հեռուստատեխնիկայի կենտրոնում: 1977թ. նա կրկին հանդիպեց իր դասախոսին՝ Լև Ալեքսանդր Յուլիչին, որը նորից առաջարկեց կրթությունը շարունակել ասպիրանտուրայում: Այս անգամ Գարեգինը համաձայնվեց, և 1979թ. մեկնեց Օդեսա՝ շարունակելու ուսումը: Շատ չանցած նա պաշտպանեց գիտական ատենախոսությունը, որը վերաբերում էր կապի թվայնացման համակարգին:

Գիտական աստիճան ստանալուն պես նա առաջարկ ստա-

ցավ աշխատել համալսարանում: Հենց այդ ժամանակ էլ Գարեգինը հանդիպեց իր երկրորդ կեսին՝ Կարինե Աղբաշյանին: Կես տարի անց նրանք ամուսնացան: Այս ընթացքում Գարեգինի կյանքում տեղի ունեցան կարևոր իրադարձություններ, որոնք կանխորոշեցին նրա ողջ հետագա գիտական ուղին: Երիտասարդ ամուսինները այցելության էին եկել Կարինեի ծնողներին, և այդ այցելության ժամանակ հանդիպեցին ու ծանոթացան ՀՀ ԳԱԱ ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանի հետ: Վերջինս առաջարկեց Գարեգինին գալ Հայաստան: Գարեգինը երկար չմտածեց և համաձայնվեց թողնել Օդեսայի հեռանկարային աշխատանքը և ժամանեց Հայաստան՝ աշխատանքի անցնելով Աշտարակում: Քանի որ ինստիտուտում ռադիոկապի ուղղությունը այնքան էլ զարգացած չէր, Ռ. Մարտիրոսյանը երիտասարդ, սակայն գիտության մեջ արդեն իր ուրույն խոսքն ասած Գարեգինին, կարելի է ասել, տվեց «բարտ բլանշ», որպեսզի վերջինս ոտքի հանի այդ ուղղությունը: Ռ. Մարտիրոսյանը Գարեգինի առաջ մեկ խնդիր էլ էր դրել՝ այդ աշխատանքներում առաջին հերթին ներգրավել երիտասարդ կադրերին: Գարեգինը դիմեց պոլիտեխնիկ ինստիտուտ, որպեսզի իրեն դասաժամեր տան, անգամ պատրաստ էր անվճար աշխատել: Նպատակը մեկն էր՝ հավաքագրել լավագույն ուսանողներին: Կարճ ժամանակահատվածում նա հավաքեց մասնագետների մի լուրջ խումբ, որը բաղկացած էր լավագույն ուսանող-

Գարեգին Մակարյանը Անգլիայի թագուհու հետ:

ներից և կայացած գիտնականներից: Այնուհետև սկսեց համագործակցել գիտությունների ակադեմիայի հաշվողական կենտրոնի աշխատակիցների Գ. Վարչանովի, Յու. Շուբուրյանի հետ:

Այդ ժամանակ ԽՍՀՄ-ում ամբողջ թափով ընթանում էր «Վերակառուցման/պերեստրոյկա» Գորբաչովյան ծրագիրը և երկաթյա վարագույրը աստիճանաբար զիջում էր իր տեղը: Շուտով Գարեգին Մակարյանին տեղեկացնում են, որ Մեծ Բրիտանիայից ժամանել են մասնագետներ և ցանկություն ունեն իրականացնել փորձի փոխանակում հենց այդ ոլորտում: Այդ հանդիպումները, քննարկումները 1988-89թթ. պարբերական բնույթ կրեցին, որի արդյունքում սկզբից Դիլիջանում գումարեցին գիտական սիմպոզիում, որին մասնակցեցին ավելի քան 30 գիտնական, և ապա, մեկ տարի անց, կազմակերպվեց միջազգային առաջին հայ-անգլիական գիտական սիմպոզիումը Շոտլանդիայում, որին մասնակ-

համալսարանից: Մակարյանների ընտանիքը որոշեց մի քանի տարի ևս մնալ Մեծ Բրիտանիայում՝ հետ վերադառնալու հույսով: Նրա ջանքերով Լանկաստերի համալսարանում հիմնվեց կապի համակարգերի բաժինը, որը մինչև 2013 թ. գլխավորում էր Գարեգին Մակարյանը:

1997 թ. Գարեգին Մակարյանը տպագրեց իր մենագրությունը, որի համար արժանացավ պրոֆեսորի կոչման: Ընդհանուր առմամբ Գարեգին Մակարյանի հրատարակած գիտական աշխատությունների թիվը այսօր կազմում է շուրջ 500, որտեղ մեծ թիվ են կազմում հատկապես բարձր վարկանիշ ունեցող ամսագրերում տպագրված հոդվածները:

Գարեգին Մակարյանը զբաղվում է նաև գիտական կադրերի պատրաստման պատասխանատու գործով. նա Երևանում ղեկավարել է 4 գիտական աշխատանք, իսկ Անգլիայում՝ 30-ից ավելի: Այսօր Գա-

Անտարակույս, 20-րդ դարի ամենախոշոր ոճրագործները եղել են Հիտլերը և Ստալինը, որոնց մեղքով զոհվել են տասնյակ միլիոնավոր մարդիկ: Սակայն ո՞վ է իր իսկ ձեռքով ամենաշատ մարդ ուղարկել հանդերձյալ աշխարհ: Վերջիններիս մեջ առաջնության դափնին պատկանում է ամերիկյան «Բ-29» ինքնաթիռի անձնակազմին, որը 1945 թվականի օգոստոսի 6-ին «Փոքրիկ» անունով ծածկագրված միջուկային ռումբ նետեց ճապոնական Հեռուսիմա քաղաքի վրա: Այդ ռումբի պայթյունից զոհվեց 140 հազար մարդ: Ինքնաթիռի անձնակազմը բաղկացած էր 12 հոգուց: Ռումբը նետելու պահին ինքնաթիռի ղեկին էր օդաչու Թոմաս Ֆերեբին, որն էլ սեղմեց ռումբը գցելու կոճակը: 1990 թվականին, երբ Ֆերեբին 70 տարեկան էր, մի հարցազրույցում հայտարարեց, որ չի զղջում իր արածի համար և ներողություն խնդրելու մտադրություն չունի, քանի որ

20-ՐԴ ԴԱՐ. ո՞վ է ամենից շատ մարդ սպանել

նրա կարծիքով Հեռուսիմայի վրա նետված միջուկային ռումբի շնորհիվ էր, որ ավարտվեց երկրորդ համաշխարհային պատերազմը: Բացի այդ, չէ՞ որ ինքը չգիտեր, թե ինչ հետևանքներ կունենա ռումբի պայթյունը: Ինքը առաջադրանք ուներ՝ Հեռուսիմայի վրա հատուկ ռումբ նետել (գաղտնի զենք), և կատարել է առաջադրանքը:

Անձնակազմի միակ անդամը, որը նախապես տեղյակ էր ռումբի ուժին ու հետևանքներին, զնդապետ Տիբբետսն էր:

Միջուկային պայթյունը հրեշավոր էր: Ռումբի պայթյունի էպիկենտրոնից 800 մետր հեռավորության վրա գտնվողները մի ակնթարթում վերածվեցին

Տաղանդավոր Թաշճյան. դերասանը, բեմադրիչը, նկարիչը

(Սկիզբը՝ N 3-ում և 5-ում)

Մինչդեռ Մկրտիչ Թաշճյանի խաղառնը, երբ արտահայտչամիջոցների կիրառումը հասնում էր նվազագույնի, մոտ էր դերասանական խաղի աղանդական ընկալմանը: Թաշճյանն ինքն իրեն հա-

Մկրտիչ Թաշճյան

մարում էր Պետրոս Աղամյանի հետևորդ: Մի առիթով, այն հարցին, թե ինչ կարծիք ուներ Պետրոս Աղամյանի մասին, նա, իրեն հատուկ հումորով, պատասխանում է. «Տղաս, Աղամյանը համար էր, մորեղբայրս էր: Դերասանությունը նրանից եմ ժառանգել»:

Եթե ավելացնենք, թե Մկրտիչ Թաշճյանը, ինչպես և Պետրոս Աղամյանը, բազմակողմանիորեն օժտված արվեստագետ էր, նույնքան հմուտ արհեստներում, կատանանք նրա եթե ոչ լրիվ, ապա՝ բնութագրող նկարագիրը: Հրաշալի նկարիչ էր՝ գրաֆիկայի վարպետ, իսկ յուզաների կտավները արվեստագետի բանաստեղծական, ռոմանտիկ տրամադրությունների արտահայտությունն էին: Նկարներից տասնմեկը ցուցադրվել են «Գարուն» ակումբի անդրանիկ ցուցահանդեսում, իսկ ինքը՝ Թաշճյանը, որպես նկարչության ուսուցիչ, աշխատել է Աբաշյանի պետական դպրոցում: Ճարտարապետության իր գիտելիքներով ոչ միայն չէր զիջում, այլև գերազանցում էր մասնագետներին:

Իրեն: Թավրիզի «Շիր-օ-խորշիդ» թատրոնը կառուցվեց ըստ Թաշճյանի մշակած հատակագծերի (1927), իսկ Մարաղայի պետական թատրոնի պատասխանատու ճարտարապետները, բավականաչափ գիտելիքներ չունենալով թատրոնական շենքերի մասին, դիմում են Թաշճյանին՝ որոշելով օգտվել «այդ աննման հայ արտիստի մեծ շնորհից» (1928): Նրա ցուցումներով էլ կառուցվեցին դեկորացիաները և արևելյան ոճով նկարազարդված Մարաղայի թատրոնի վարագույրը:

Քաջալերելով երկրորդ մեկ ծավալվող թատերական շարժումը՝ Մկրտիչ Թաշճյանը մասնակցել է նաև բեմական շինությունների վերակառուցմանը, Իրանի հայ թատրոնի հաստատմանը նպաստելով նաև բառիս ուղղակի իմաստով: «Կարծ ժամանակի մեջ,՝ Նոր Ջուղայի հյուրախաղերի առիթով գրում է «Ալիքը», դերասան Թաշճյանը երիտասարդ նկարիչ Հարութ Մինասյանի օգնությամբ կարողացավ ազգային դպրոցի բեմը հիմնական ու հաջող, գեղարվեստական նորոգության ենթարկել և առաջին առիթով իսկ ներկայացրեց «Կորրադոն»:

Սուլթանաբադի հյուրախաղերին նույնպես նախորդեցին մոտ մեկ ամիս տևող նախապատրաստական աշխատանքները: Թաշճյանը, այս անգամ առանց որևէ մեկի օգնության, Հոթել Նադերիի բակում կառուցեց բացօթյա մի բեմ՝ իր օժանդակ շինություններով:

Թվում է, մեկ մարդուն այսքան էլ բավական է, իբրև արվեստագետ կայանալու համար: Մինչդեռ Մկրտիչ Թաշճյանը նաև հմուտ երաժիշտ էր՝ երգիչ և իր կատարումներով նույնպես չէր զիջում պրոֆեսիոնալներին: «Այդ ինչ ձայն էր...», գրում է Ջանիբեկյանը, այս անգամ հիացած՝ նրա Սարոյի արիան լսելուց հետո: (...) Դրամատիկ հնչեղ տենոր ուներ, լի բարիտոնային թավ երանգներով, հիանալի տեմբրով և շատ մաքուր ձայնարտաբերմամբ: Երգում էր ազատ, առանց լարվածության, հնչյունային բարձունքները վերցնում էր հանգիստ և անբռնազբու. թվում էր, որ ռեգիստրը դեռ կարող էր և բարձրացնել: Երգի ընթացքում զարմացած իրար էինք նայում և լուռ, գլուխները տարաբերում՝ իբրև մեր հիացմունքի ու զարմանքի նշան: Թաշճյանը ոգևորված շարունակում էր իր երգը... Պատերը դողդուլ էին նրա ձայնի ուժից:

Երգն ավարտելուց հետո մանկան

անմիջականությամբ դիմեց մեզ.

- Լավ էր, չէ՞... ու բարձրաձայն ծիծաղեց...»:

Շռայլ տաղանդների տեր այս արվեստագետը նույնպիսի շռայլությամբ դրանք փոխանցում էր իր գործընկերներին, մերձավորներին: Հարութ Մինասյանը՝ Հարություն Մինասյանը (1910-2002), որի օգնությամբ վերանորոգվեց Նոր Ջուղայի դպրոցի դահլիճը, հետագայում՝ համայնքի ծանաչված արվեստագետներից մեկը, հայ «Շեքսպիրական» հեղինակը նկարչության ասպարեզում, իբրև դերասան և բեմանկարիչ կայացավ Մկրտիչ Թաշճյանի հովանու ներքո:

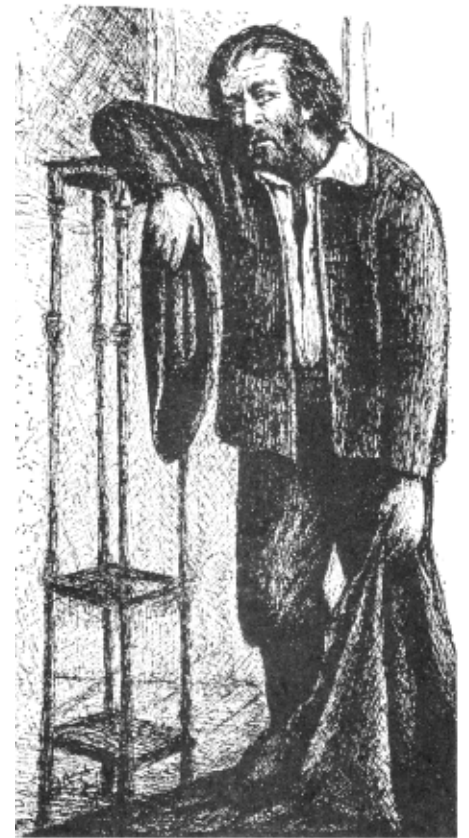
Թաշճյանի երկրորդ կինը՝ Արուսյակ Թաշճյան (Առլես Թաշճյան, 1897-1974), դուստրը քաղաքական խոշոր գործիչ Լևոն Թադևոսյանի (Պապաշա, 1865-1936), իր բեմական ունակությունները զարգացրեց ամուսնու օգնությամբ, մասնակցելով նրա գրեթե բոլոր բեմադրություններին: Արտիստուհու հաջողված գործերից մեկը եղավ Ջոքանչի դերը՝ «Ապահարզանի անակնկալներում»:

Մկրտիչ Թաշճյանի դստեր՝ Լեոնի (Լալիկ) Թաշճյանի նկարչական ծիրը նույնպես հղկվեց իր հսկողությամբ և դեկավարությամբ: Աբաշյանից հետո, աշխատել է որպես նկարչության ուսուցչուհի Թեհրանի «Նաիրի» դպրոցում: Անհատականից բացի (1948), մասնակցել է մի շարք ցուցահանդեսների: Հաջողված աշխատանքներից են «Հարսը», Պերսեպոլիսի հնությունները պատկերող կտավները, մի շարք դիմանկարներ:

Թաշճյանի մյուս դուստրը՝ Սեդան, դարձավ երաժիշտ:

Այսքանով հանդերձ, Մկրտիչ Թաշճյանին միշտ ուղեկցել է չգնահատված ու լքված մարդու զգացումը, և որ նա, ինչպես գրում է Վահրամ Փափազյանը, «ասուլի պես» կսուզվի աղքատության մեջ, մնալով «անգիտված, մոռացված, գրեթե անհիշատակ»: Նա քաջ գիտակցում էր, որ եթե մնար հայրենիքում, «կանոնավոր մի խմբի մեջ, անտարակույս մեծ հռչակ պիտի վայելեր: Սակայն այս տաղանդավոր մարդը, ինչպես գրում է Թաշճյանի խաղընկեր Մանուկ Մարությանը, տարիներ ու տարիներ մնաց նույն միջավայրում, ու միայն վերջին տարիներին այցելեց Թեհրան, ապա Աբադան և այնտեղ էլ մեռավ...»:

Այսուհանդերձ, այն նույն ճակատա-

Մկրտիչ Թաշճյանը կոբազայի դերում

գիրը, «անբացատրելի բախտը», որը Թաշճյանից բացի, անարդար կերպով է տնօրինել հայ թատրոնի մարդկանց շատերի կյանքի ուղին, ուներ իր տրամաբանությունը և բարեխնամ գտնվեց Թաշճյան արվեստագետի նկատմամբ: Ծնվել է մշակույթը գնահատող մի երկրում, թատերական հարուստ ավանդույթներ ունեցող իր հայ համայնքով: Իբրև արվեստագետ կայացել է արևելահայ թատրոնի կենտրոններում, հայ բեմարվեստի վարպետների կողքին, գնահատվել նրանց կողմից: Իրանի հայ համայնքում հաստատվել է ճիշտ ժամանակին, և, հավանաբար, միայն նա կարող էր շարունակել իր նախորդների այդքան հաջող սկսած գործը: Ինքը՝ Մկրտիչ Թաշճյանը, քաջ գիտակցելով իր արժեքը, մի առիթով ասել է. «Անվիճելի մեծություններ են Սիրանույշը, Աբելյանն ու Ջարիֆյանը: Վերջիններիս հետ կարող են համեմատվել Հակոբաթունին և Փափազյանը: Իսկ նրանցից հետո՝ ես եմ...»: «Դատելով ըստ վկայությունների, ըստ այն համոզիչ գրքույկի, որ գրվել է Մկրտիչ Թաշճյանի մասին, դերասանը թերևս շատ էլ հեռու չէր ծնարարությունից (...)»,- գրում է Լևոն Հախվերդյանը: Ճշմարտություն, որը հայ թատրոնի պատմության մեջ իր տեղը գտնելու և հաստատվելու կարիքն ունի:

Անահիտ ՉԹՅԱՆ

Արվեստագիտության թեկնածու

➤3 Ժխացող ածխաբեկորների: Մնացածները մահացան օդային և ջերմային ալիքի հարվածից, ճառագայթա-հարումից և ավերվող շենքերի փլատակների տակ: Սակայն «Բ-29» ինքնաթիռի անձնակազմի բոլոր անդամները չէ, որ հանգիստ էին, ինչպես Թոմաս Ֆերբին:

Կապիտան Լյուիսը հիշում է. «Ճշմարիտ է, մենք սպասում էինք ինչ-որ սարսափելի բանի: Բայց այն, ինչ մենք տեսանք սեփական աչքերով, առաջ բերեց այն զգացողությունը, որ մենք 20-րդ դարի հրեշալերազ զինվորներ ենք: Հետդարձի ճանապարհին բոլորս լիովին շփոթված էինք: Մենք տեսել էինք ամենասարսափելի բանը, որ երբևէ մարդը կարող է տեսնել: Չարիություն էր գիտակցել, որ մի ակնթարթում երկրի երեսից անհետացավ մի հսկա քաղաք»:

Սարդասպանության մրցույթում երկրորդ տեղը բաժին ընկավ ամերիկյան այն ինքնաթիռի անձնակազմին, որը միջուկային ռումբ նետեց ճապոնական Նագասակի քաղաքի վրա: Ռմբակոծության

պահին ինքնաթիռի դեկին էր մայր Սուինեյը, «Հաստիկը»՝ միջուկային ռումբը քաղաքի վրա նետելու կոճակը սեղմեց լեյտենանտ Անվորտը: Այդ պայթյունից զոհվեց մոտ 80 հազար մարդ, 35 հազարն էլ մահացան հետո՝ ճառագայթային հիվանդությունից:

ՌՈՒՄԲԻ ՍՏԵՂԾՈՂԸ

Եթե մարդասպանության առաջնության մրցույթում մենք առաջին տեղերը շնորհում ենք ամերիկյան վերոհիշյալ երկու ինքնաթիռների անձնակազմերին, սխալ կլինի մոռանալ այն մարդուն, որը անմիջականորեն մասնակից է եղել այդ հանցագործությանը: Խոսքը վերաբերում է Ջուլիոս Ռոբերտ Օպենհեյմերին (1904-1967):

Ըստ էության, այս մարդը չէ, որ ստեղծել է միջուկային ռումբը: Որպես հիանալի կազմակերպիչ՝ Օպենհեյմերը, գլխավորապես էյնշտեյնի և Սցիլարդի ճնշմամբ, ղեկավարել է Լոս-Ալամոսյան

լաբորատորիան և ճանապարհի հարթել «Մանհեթեն» կառավարական նախագծի համար: Սույն նախագիծը առաջադեմ ֆիզիկոսների պատասխանն էր Հիտլերին, ի դեպ նաև Ստալինին:

Լինելով խոշոր գիտնական (Ռեզեր-ֆորդի աշակերտը, Բորի և Դիրակի ընկերը)՝ Օպենհեյմերը կարողացավ հասկանալ ու գնահատել այն, ինչ կատարվում էր իր լաբորատորիայում: Որպես պացիֆիստ և ծախ ուժերի կողմնակից՝ նա ամեն կերպ աշխատում էր դիմադրել միջուկային ռումբը ռազմական նպատակներով օգտագործելու մտայնությանը: Սակայն 1945-ի այն հեռավոր օրերին նա տվեց իր համաձայնությունը՝ միջուկային ռումբեր նետել ճապոնական Հերոսիմա և Նագասակի քաղաքների վրա: Երբ Օպենհեյմերին հարցրին, թե նա ինչ զգաց պայթյունի պահին, միջուկային ռումբի ստեղծողը մեջբերում կատարեց ինդուստրի «Քիսկալազ զիտա» սուրբ գրքից.

- Ես վերածվում եմ Մահի և Աշխարհները սասանողի:

Սակայն Օպենհեյմերը մանհեթենյան ծրագրի մասնակիցների մեջ միակ խղճմտանք ունեցող գիտնականն էր: Ռումբի մյուս ստեղծողներն աչքի էին ընկնում ընդգծված ցինիկությամբ և անհոգիությամբ: Այդ մասին է խոսում թեկուզ և այն հանգամանքը, որ նրանք իրենց առաջին միջուկային ռմբակոծությունը կոչեցին «Երրորդություն»: Իսկ փաղաքշական անուններ ստացած «Փոքրիկ» ու «Հաստիկը» երկրի երեսից վերացրին ճապոնական բազմամարդ քաղաքներն ու նրանց բնակիչներին:

***

Ի դեպ, խորհրդային հետախուզության տվյալներով, Պենտագոնի քարտեզներում, ճապոնիայից հետո, հայտնվեց միջուկային երկրորդ նշանակետը: Առաջին թիրախը Խորհրդային Միության մայրաքաղաքն էր՝ Մոսկվան, և ապա՝ Հյուսիսային Պոլմիրան. Մոսկվայի համար նախատեսված էր 8 ռումբ, իսկ Սանկտ Պետերբուրգի՝ 7:

ՀՀ ԳԱՎ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ ԱՄԲԻՈՆԻ 60-ԱՄՅԱԿԸ (Հիմնադրի հոբելյանական խոսքը)

2013 թ. դեկտեմբերին լրացավ ՀՀ ԳԱ նախագահությանը կից փիլիսոփայության ամբիոնի (այժմ՝ ՀՀ ԳԱՆ նախագահությանը կից Միջազգային գիտակրթական կենտրոնի ամբիոն) հիմնադրման 60 տարին: Իբրև այդ գործընթացի անմիջական ակտիվ մասնակիցներից մեկը՝ ցանկանում եմ ընթերցողին պատմել, թե ինչպես է դա եղել:

1952 թ. աշնանը Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանի փիլիսոփայության ֆակուլտետում թեկնածուական դիսերտացիայի հաջող պաշտպանությունից հետո ես վերադարձա երևան և դասախոսական աշխատանքի անցա մայրաքաղաքի բուհերում:

Օրերից մի օր ինձ հրավիրեցին գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտ, մեծահռչակ Վիկտոր Համբարձումյանի մոտ: Ողջույնների փոխանակումից հետո մեծանուն ակադեմիկոսն ասաց մոտավորապես հետևյալը. «Ձեր աշխատանքի նշանակումը Ակադեմիայում ես դիտում եմ իբրև հնարավորություն՝ հանձնարարելու ձեզ զուգահեռաբար կատարել և այլ ֆունկցիա: Մեր երիտասարդ գիտնականների փիլիսոփայամետոդաբանական մակարդակի բարձրացման նպատակով ես մտադիր եմ գիտությունների ակադեմիայի նախագահությանը կից կազմակերպել ասպիրանտների և հայցորդների համար սխառնատիկ պարապմունքներ, որոնք կնպաստեն դրա հիման վրա փիլիսոփայության ամբիոն ստեղծելուն, և ցանկանում եմ, որ ձեզ վրա վերցնեք դասախոսությունների ընթերցումը և ամբիոնի ստեղծման կազմակերպական աշխատանքը:

Կարող էի արդյոք հրաժարվել նման ոչ միայն հետաքրքիր, այլև իմ ինքնասիրությունը շոյող և հեղինակավոր առաջարկությունից, մանավանդ որ այն արվում է համաշխարհային մակարդակի մեծ գիտնական, ակադեմիկոս Վ. Համբարձումյանի կողմից: Ինքնին հասկանալի է, որ ես պարզ գիտակցում էի և այն մեծագույն պատասխանատվությունը, որ կապված էր նրա առաջարկության հետ: Մի խոսքով, ես տվեցի իմ համաձայնությունը՝ ստանձնելու այդ պարտականությունը: Ես շնորհակալություն հայտնեցի վստահության համար և հավաստիացրի, որ կանեմ ամենը, որ արդարացնեմ այն: Եվ սկսվեց իմ մարաթոնը այդ՝ ինձ համար նոր, բարդ և պատասխանատու ասպարեզում, որը տևեց 23 տարի:

Այդ տարիները ես վերհիշում եմ առանձնապես ջերմ զգացումներով. գիտահետազոտական, գիտակազմակերպչական և հրատարակչական ակտիվ գործունեությանը զուգահեռ ես մեծ ոգևորությամբ տրվեցի դասախոսական աշխատանքին՝ որպես իմ աշխատանքային կյանքի կարևոր բաղկացուցիչ մասը, որը տալիս էր ինձ մեծ բավարարվածություն և որի պատվերները ես հնարավորություն, ունեի մշտապես նկատել:

Նշեմ, որ ասպիրանտներին և հայցորդներին փիլիսոփայության դասավանդման նման ձևի ու մասշտաբի փորձ մինչ այդ չէր եղել: Առաջին բարոյությունը այն էր, որ, ի տարբերություն բուհերի, որտեղ փիլիսոփայությունը ամեն մի առանձին դեպքում մատուցվում էր ըստ մասնագիտության և հասակի միասեռ կոնտինգենտին, այստեղ մենք գործ ունեինք տարբեր ու շատ մասնագիտությունների և հասակի ներկայացուցիչների հետ: Բացի այդ, բացառվում էր նաև բուհական ծրագրի պարզ կանոնությունը: Հիշատակված երկու հանգամանքներն էլ ստիպողաբար պահանջում էին գտնել այնպիսի մոդուլ, որը, չկրկնելով բուհական ծրագիրը, հավասարապես գրավիչ լիներ բոլորի համար: Դա վերջնականապես համոզեց

ինձ այն բանում, որ ունկնդիրներին պետք է՝ հենվելով փիլիսոփայության վրա, կարող գիտական ճանաչողության մեթոդաբանության դասընթացը, ինչը կազմում է փիլիսոփայական գիտելիքի գերխնդիրը՝ դասախոսություններում օգտագործելով նյութեր փիլիսոփայության մասնագիտությունից, տրամաբանությունից, գիտության բարոյագիտությունից և գիտական աշխատանքի գեղագիտությունից: Միանգամայն հասկանալի է, որ ինչպես լսարանի տարասեռ կոնտինգենտը, այնպես էլ ապագա պարապմունքների ձևակերպված էությունն ու ուղղվածությունը դրդում էին ինձ՝ ունկնդիրների հետ փոխըմբռնման հասնելու համար դիմել գիտելիքների նոր աղբյուրների օգտագործմանը: Այդ լրացուցիչ ծանրաբեռնվածությունը, անշուշտ, բարդացնում էր իմ աշխատանքը, բայց միաժամանակ մեծ բավարարվածություն էր տալիս, որովհետև, համալրելով գիտելիքներս, ավելի վստահ էի զգում ինձ բազմամասնագիտական լսարանի առջև: Բացի այդ, ուսումնական ամեն տարվա սկզբին ունկնդիրներին առաջարկում էի, խորհրդակցելով իրենց գործընկերների և ինձ հետ, ընտրել յուրաքանչյուրի ատենախոսության հետ կապված ռեֆերատի թեմա՝ սեմինարների ժամանակ ընթերցելու և քննարկելու համար: Ի դեպ, ընդգծում էի, որ զեկուցումներում նրանք կարող են իրենց տեսակետները շարադրելիս, լինել մաքսիմալ ազատ և ինքնուրույն կարևոր է, որ դրանք լինեն բավարար չափով հիմնավորված և համոզիչ, որովհետև զնահատականները դրվելու են ապացույցների համակարգ կառուցելու ունակությունը հաշվի առնելով: Չեմ թաքցնի, որ ռեֆերատների քննարկումը տալիս էր ոչ պակաս օգուտ և ինձ, քանի որ ներքաշում էր գիտական մտքի նորույթների ոլորտը, որը շարադրում էին ընդունակությամբ և լայն մտահորիզոնով օժտված ունկնդիրները: Իմ մասնագիտական և ընդհանուր գիտելիքների համալրումը, ընթերցվող դասախոսությունների հոդվածը և կատարելագործումը բարձրացնում էին և իմ պրոֆեսիոնալ մակարդակը որպես դասախոսի, դրանով մեկ անգամ ևս հաստատելով հիմն լատինական *docendo discimus* իմաստության ճշմարտությունը:

Հարաբերություններս ունկնդիրների հետ ջերմ էին, կասեի՝ անգամ բարեկամական, փոխադարձ հարգանքի զգացումով տոգորված: Չեմ կարող մոռանալ փողոցով անցնող անցորդների ու շաղրությունը գրավող հետևյալ պատկերը. պարապմունքներն ավարտելուց հետո ունկնդիրներս խմբով ուղեկցում էին ինձ մինչև տուն՝ ճանապարհին շարունակելով զրուցել քիչ առաջ դասախոսության թեմայի շուրջ կամ իրար հետ վիճելով նույն հարցերի մասին: Ի դեպ, երիտասարդ դասախոսներին որպես խրատ ցանկանում եմ ասել. դասախոսի և ունկնդրի բարյացակամ հարաբերություններից զգալի չափով կախված է և՛ հետաքրքրությունը դասավանդվող առարկայի նկատմամբ, և՛ նրա յուրացման մակարդակը: Իսկ դասախոսի համար դա դառնում է ամենամեծ սփոփանքը և իր աշխատանքի պարգևը:

Ակադեմիայում անցկացվող պարապմունքների բարի համբավը շուտով տարածվեց մայրաքաղաքում, և 1954-ից, ակադեմիայի ղեկավարության հետ համաձայնության հիման վրա, ունկնդիրների լսարանը համալրվեց նաև արտասակադեմիական գիտահետազոտական ինստիտուտների ու որոշ բուհերի ասպիրանտներով և հայցորդներով: Լսարանի հազեցվածությունն անգամ դրդեց Հայէլեկտրագործարանին կից բացել մեր կիսակազմակերպված ամբիոնի մասնաճյուղը, որտեղ պարապ-

մունքներն անց էր կացնում մեր ինստիտուտի աշխատակից Ռ. Գ. Նավասարդյանը: Դասախոսություններն Ակադեմիայի լսարանում կարդում էի ես, իսկ սեմինարները համապատասխան մասնագիտացված խմբերում ինձանից և Ռ. Գ. Նավասարդյանից բացի նաև իմ կողմից ներգրավված, նույնպես մեր սեկտորի (հետագայում ինստիտուտի) փորձառու աշխատակիցներ Ս. Ս. Թովմասյանը և Ա. Մ. Թևոսյանը: Պետք է ընդգծեմ, որ բոլորը մեծ ոգևորությամբ և շահագրգռվածությամբ էին կատարում իրենց աշխատանքը, ինչը ի դեպ համահունչ էր ունկնդիրների սովորելու բուռն ձգտմանը, որը այսօր, ցավոք, բացակայում է: Ինչևէ, դա հիշքը միշտ հազեցած էր, և բացակայություններ համարյա չկային:

Ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Վ. Համբարձումյանը միշտ հետաքրքրվում էր մեր դասընթացների վիճակով, իսկ Ակադեմիայի նախագահության՝ 1957 թ. դեկտեմբերի 11-ի որոշման մեջ հատուկ նշվեց. «Սեկտորը զգալի աշխատանք է կատարել Գիտությունների ակադեմիայի ասպիրանտներին դիալեկտիկական և պատմական մատերիալիզմի կազմակերպման և դասավանդման գործում (դասախոս՝ ավագ գիտական աշխատող Յա. Ի. Խաչիկյան)»: Երեք տարի անց՝ 1960 թ. դեկտեմբերի 7-ին, «Գիտական կադրերի պատրաստման բնագավառում կատարած բեղմնավոր աշխատանքի համար» ձևակերպումով պարգևատրվեցի Գիտությունների ակադեմիայի նախագահության և Լուսավորության աշխատողների արհմիության հանրապետական կոմիտեի նախագահության պատվոգրով:

Այս աշխատանքը, գիտահետազոտականի հետ միասին, հաշվի էր առնվել նաև 1985 թ., երբ ինձ շնորհվեց ՀԽՍՀ «Գիտության վաստակավոր գործիչ» պատվոգրով: Կատարվում էր հետագույն կանգնող գործունեությունը, զուգորդված մշտական դասախոսական հետ, հիմք հանդիսացավ 2004 թ. հունվարի 30-ին ՌԴ մանկավարժական և սոցիալական գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ (ակադեմիկոս) ընտրվելու համար:

Հասկանալի է, որ այս ամենը դրական էնդոցիններ են առաջացնում իմ մեջ: Միակ բանը, որ որոշ ավսոսանք է հարուցում, կապված է հետևյալ հանգամանքի հետ: Լավ հիշելով այն, թե ուսանողական տարիներին որքան տաղտկալի էր լինում ունկնդրել այն դասախոսներին, որոնք, բառիս բուն իմաստով, *կարդում* էին դասախոսությունները՝ պատրաստված տեքստերի ընթերցումով, ես իմ կյանքում առաջին իսկ դասախոսություններից ընտրեցի նյութի դասավանդման բանավոր ձևը, որում որոշակի տեղ էր պատկանում իմադրվող զաջին բաղկացուցիչին և որը ամբողջությամբ վերցրած, ոչ միայն չէր հոգնեցնում ու ձանձրացնում լսողներին, այլև գրավում էր նրանց ուշադրությունը: Եվ ավստոսում եմ, որ ոչ դասախոսությունը կարողալուց առաջ, ոչ էլ դրանից հետո ես չպահեցի անգամ սխեմատիկ ձևով որոշ գաղափարներ, իսկ ինչպես արդեն նշել եմ, կարողացած դասախոսությունների ասպեկտը և բովանդակությունը տարբերվում էին սովորականից: Ցավոք, ծայրագրիչներն այն ժամանակ դեռ չէին մտել կենցաղի մեջ, և իմ կարդա-

Ողջույնի խոսք նախկին ունկնդիրներից

(17 հուլիսի 2006 թ.)

Մեծարգո Յակով Իվանովիչ:

Մեծը՝ Ձեր նախկին սաները, ողջունում ենք Ձեզ՝ անվանի գիտնականին և հմուտ դասախոսին ու մանկավարժին 85-ամյակի կապակցությամբ և հղում մեր ջերմ մաղթանքները և երախտագիտության խոսքը: Դուք մեծ ավանդ եք ներդրել Հայաստանում գիտական կադրերի պատրաստման գործում՝ շուրջ քառորդ դար փիլիսոփայություն դասավանդելով ՀԽՍՀ ԳԱ և հանրապետության այլ գիտահետազոտական ինստիտուտներին, ինչպես նաև բուհերի ասպիրանտներին և հայցորդներին:

Ձեր նվիրվածությունը դասավանդվող առարկային անցավ նաև մեզ և նպաստեց մեր աշխարհայացքի հղկմանը և մեթոդաբանական զինվածությանը: Շնորհիվ դրա մեզանից ունենք, ովքեր բուհն ավարտել էին, մեղմ ասած, առանց ջերմ զգացումների փիլիսոփայության համոզեա, հրապուրվեցին դրանով և դարձան անգամ փիլիսոփայության սիրահար: Ձեզանից ստացած գիտելիքներն այսօր էլ օգնում են մեզ գիտահետազոտական աշխատանքում:

Շնորհավորելով սիրելի դասախոսին 85-ամյակի առիթով՝ ցանկանում ենք Ձեզ առողջություն, երկարակեցություն և նորանոր նվաճումներ գիտության մեջ՝ ի փառս մեր ժողովրդի ու հայրենիքի:

Ձեր նախկին ունկնդիրներ և հավիտյան աշակերտներ՝

ՀՀ ԳԱՆ ակադեմիկոսներ՝ Ադամյան Կ. Գ., Ալեքսանյան Յու. Թ., Առաքելյան Ն. Հ., Բաղդասարյան Գ. Ե., Դավթյան Մ. Ա., Խոջաբեկյան Յ. Ե., Կոստանյան Կ. Ա., Պողոսյան Կ. Ս., Ջրբաշյան Ռ. Տ., Քուչուկյան Ա. Թ.

ՀՀ ԳԱՆ թղթակից անդամներ՝ Էդոյան Ռ. Հ., Մայրապետյան Ս. Խ., Պարսամյան Է. Ս.

Գիտության դոկտորներ՝ Գասպարյան Յու. Ա., Կիրակոսյան Վ. Ա., Հասարայան Մ. Մ., Հարությունյան Բ. Հ., Հովհաննիսյան Լ. Շ., Մելիք-Օհանջանյան Ռ. Գ., Մուրադյան Լ. Գ., Պետրոսյան Է. Խ., Սիմոնյան Ա. Ա., Սվազյան Վ. Գ., Քալանթարյան Ա. Ա.:

Ինձանից հետո (1953-1976 թթ.) փիլիսոփայության ամբիոնը ղեկավարել են փիլիսոփայական գիտությունների դոկտորներ Ս.Հ.Ավետիսյանը (1976-1981 թթ.), Ա.Մ.Թևոսյանը (1981-1992 թթ.), Ա.Ս.Մանասյանը (1992-2003 թթ.), փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու Մ.Ա.Հարությունյանը (2003-ից մինչև այժմ): Ողջունելով հարազատ ամբիոնի 60-ամյակը՝ ցանկանում եմ նրան երկարակեցություն և նոր հաջողություններ:

Յակով ԽԱՉԻԿՅԱՆ
Փիլիսոփայական
գիտությունների դոկտոր,
Էսթետիկայի պրոֆեսոր,
ՀՍՄՀ գիտության վաստակավոր
գործիչ, մանկավարժական և
սոցիալական գիտությունների
ակադեմիայի ակադեմիկոս (ՌԴ)

Հայագիտությունը հարստացնող կարևոր աշխատությունների թիվը ավելացավ ևս մեկով: Ընթերցողի գրասեղանին է երիտասարդ խոստումնալից պատմաբան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, պատմագիտության դոկտոր Գևորգ Ստեփանյանի «Բաքվի նահանգի հայությունը XIX դարի երկրորդ կեսին» խորագրով աշխատությունը, որը միաժամանակ հանդիսացել է նրա դոկտորական ատենախոսության թեման: Այն լույս է տեսել պատմության ինստիտուտում գործող «Մետրոպ Արք. Աշճեան» մատենաշարով: Պատասխանատու խմբագիրն է պատմագիտության դոկտոր Էմմա Կոստանդյանը, գրախոսները՝ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Աշոտ Մելքոնյանը և պատմագիտության թեկնածու Ա. Հակոբյանը:

Հայագիտությունը հարստացնող ևս մեկ կարևոր ուսումնասիրություն

«Օգտագործված սկզբնաղբյուրների համապարփակ քննությունը և նրանց վրա հիմնվող եզրակացությունների հավաստիությունը թույլ են տվել հեղինակին Բաքվի նահանգի հայության XIX դարի երկրորդ կեսի պատմությունը ներկայացնել հայոց պատմության լայն հետմախորքի վրա՝ այն դիտարկելով ոչ թե որպես գաղթաշխարհի, այլ պատմաժողովրդագրական առումներով Արևելյան Հայաստանի հետ անխզելի միասնության մեջ գտնվող Կուրի ծախսափնյակի հնաբնակ հայության միասնական պատմության անբաժանելի մաս»:

Ինքը՝ հեղինակը, առաջաբանում նշում է, որ Բաքվի նահանգի հայության պատմությունը դարեր շարունակ գոյատևած մի մեծ ու ինքնատիպ հայաշխարհի ժողովրդագրության, սոցիալ-տնտեսական, հասարակական-քաղաքական և հոգևոր-մշակութային կյանքի բազմազան հիմնահարցերի ամբողջական հանրագումարն է:

Եվ սույն աշխատությունն իր ամբողջության մեջ ևս մեկ անգամ հիմնավոր ու լավագույնս փաստարկում է, որ Արևելյան Այսրկովկասում՝ Կուրից մինչև Ապշերոնյան թերակղզի ընկած տարածքում, հայերը բնակվել են վաղնջական ժամանակներից: 19-րդ դարի կեսերին հայությունն իր սովորաբար զանգվածներով ներկա էր վերոնշյալ երկրամասի նախալեռնային և լեռնային շրջանների ավելի քան 100 բնակավայրերում՝ սկսած Շամախիից մինչև երկրամասի հյուսիս-արևմուտքում գտնվող Ջաքաթալա քաղաքը: Որպես տարածաշրջանի հնաբնակ և մշակութակերտ ժողովուրդ՝ հայերը մասնակցել են այդ ռեգիոնի հասարակական-քաղաքական, սոցիալ-մշակութային և կրթամշակութային կյանքին և ստեղծել հարուստ, նշանակալից պատմություն:

Առաջին գլխում («Արևելյան Այսրկովկասի հայությունը հնագույն ժամանակներից մինչև Բաքվի նահանգի կազմավորումը») ուշագրավ դիտարկումներով, փաստառատ նյութերով տրված է հայության ներկայությունը վերոնշյալ տարածաշրջանում պատմության վաղնջական ժամանակներից սկսած: Մեջքերված պատմական բազմաթիվ ու բազմազան հիշատակությունները ամերկբա վկայում են, որ Կուր գետով Մեծ Հայքին սահմանակից բուն Աղվանքի տարածքում, վաղ ժամանակներից սկսած, բնակություն է հաստատել ոչ միայն աղվանական, այլև որոշակի հայկական էթնիկական տարր՝ էական մասնակցություն ունենալով երկրամասի քաղաքական, տնտեսական և մշակութային զարգացումներին:

Աշխատության հեղինակը մեծավաստակ Հր. Աճառյանի շուրթերով շեղատարում է, որ «Աղուանից երկրին մեջ գտնուելին հայկական ծագում ունեցող ցեղեր, ուրիշ խօսքով՝ հայ գաղթականական մեծ ճիւղեր: Ասոնք այնպես ուժեղ էին և այնպես հաստատուն կերպով տեղաւորուած երկրին մէջ, որ ոչ թէ միայն իրենց ինքնուրոյնութիւնը կորցրած չէին, այլև ընդհակառակը, զանազան հաջող հանգամանքներու պատճառաւ ... ազդեր էին երկրի վրայ ... » (էջ 20):

Աշխատության էջերում փուլ առ փուլ, էտապ առ էտապ գծադրվում են հայ բնակչության ազգագրական ընդհանուր տեղաշարժը, նրա քաղաքական և մշակութային գործունեության համապատկերը, որից պարզ է դառնում հետևյալը: Կուրի ծախսափնյակի էթնոմշակութային պատկերում դեռևս պարսիկների, ապա արաբական նվաճումների շրջանում՝ VII-VIII դարերում սկսված մշակութային, քաղաքական և էթնիկական փոփոխություններն ավելի մեծ և ավերիչ բնույթ ստացան թյուրքալեզու քոչվոր ցեղերի ասպատակությունների ու տիրապետության ժամանակաշրջանում:

Հանրագումարելով այս ամենը, հեղինակը խտացված բնորոշում է, որ նստակյաց հողագործությունը շատ տեղերում տեղի տվեց քոչվորների անասնապահական տնտեսությանը, ինչը անվերականգնելի հարված էր երկրամասին:

սի քաղաքակրթական արժեքներին: Այս առումով միանգամայն տեղին է մեծանուն պատմաբան Լեոյի այն վկայակոչումը, որ «Թյուրքերի համար Արևելյան Այսրկովկասի տափաստանները հայրենիք դարձել էին 11-13 դարերից ոչ վաղ, երբ տեղի ունեին սելջուկյան և թաթարական արշավանքները, որոնք, լինելով վաչկատուն ժողովուրդների տեղափոխություններ, նստեցրին այստեղ հոծ բազմություններ իրանցից իբրև այնպիսի աշխարհագրական միջավայրում, որ կարծես հատկապես ստեղծված էր վաչկատուն տնտեսության համար և լիուլի փոխարինում էր նրանց բուն հայրենիք Միջին Ասիան» (էջ 30):

Մահմեդականացման ավելի ծանր ավերներ գործեց Շաքի-Շիրվան գոտում նաև հետագա դարերում: Արդեն XVIII դարի սկզբներին էականորեն փոխվել էր երկրամասի ժողովրդագրական պատկերը, և այս տարածաշրջանում իրենց լեզուն ու էթնիկ դիմագիծը պահպանել էին բուն աղվանական էթնիկ միավորների մի մասը (լեզգիները, քրիստոնեություն դավանող ուղիները):

Եվ լուկ հայ բնակչության շրջանում էին անխաթար պահպանվել ազգային մշակույթն ու լեզուն:

Սակայն հետագա երկու հարյուրամյակները ևս երկրամասի քրիստոնյա ազգաբնակչության համար մեծագույն փորձությունների, էթնիկ ինքնությունը պահպանելու երկարատև և համառ պայքարի ժամանակաշրջան դարձան:

Ըստ 1897թ. մարդահամարի տվյալների՝ Բաքվի նահանգում ապրում էին 52 էթնիկ հանրություններ և խմբեր:

Ըստ աշխատության հեղինակի՝ Բաքվի նահանգի ժողովրդագրական ընդհանուր հիմնահարցերի ուսումնասիրության տեսակետից առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում լեզգիական խմբի լեզուներով խոսող պատմական Աղվանքի բնիկ ժողովուրդների անմիջական հետնորդները՝ լեզգիները, ուղիները, աղուները, հափուլիները, ջեկերը, բուրուղները, խինալուղները, կրիզները, ծախուրները, թաբասարանները և ռուբուլները (էջ 161):

1897թ. մարդահամարի տվյալներով XIX դարավերջին Բաքվի նահանգի էթնոլիճակագրական պատկերում ամենահոծ զանգվածը հանդիսացել են թուրք-թաթարները, քանզի ռուսական պետական վիճակագրությունը նրանց անվան դիմաց աղյուսակի սյունակներում նշել է նաև թուրքական լեզվաընտանիքի տարբեր խմբերի մեջ մտնող մահմեդական այլ հանրություններ՝ ղրղզներ, չուվաշներ, բաշկիրներ, կումիկներ, թուրքմեններ, թյուրքեր և այլն:

Եվ եթե ընդհանրացնելու լինենք այս աշխատության կարևոր արժանիքները, ապա ամենակարևոր արժանիքն այն է, որ այն հիմնավոր կերպով ջախջախիչ հակահարված է տալիս սույն երկրամասը աղբյուրաբանապատկան համարելու և նրա հիմնավոր ողջ պատմությունն ու մշակույթը յուրացնելու ազերի պաշտոնական պատմագրության փորձերին ու նկրտումներին: Աշխատության գիտական ոճը, բանավիճելու հմուտ արվեստը վկայում են նրա հեղինակի տաղանդավոր անհատականության մասին:

Եվս մեկ կարևոր դիտարկում. գրախոսները իրավ ճշմարտացիորեն մատնանշում են, որ Գ. Ստեփանյանի սույն աշխատությունը շահեկանորեն տարբերվում է համանման այլ ձեռնարկներից և հետազոտություններից ժողովրդագրության ոլորտին առնչվող գիտական բազմապիսի տվյալների անմախաղեպ ծավալով և անտիպ նյութերի շրջանառմամբ:

Հիրավի, Գ. Ստեփանյանի գիտական անդուլ ջանքերով ու համառ պրպտումներով հայագիտությունը հարստացավ ևս մեկ կարևոր ու կոթողային աշխատությամբ:

Արմեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
թեկնածու, հրապարակախոս

Ազատությունը աստվածային պարզ և

Իրանի իսլամական հեղափոխության առաջնորդին
նվիրված գիտաժողով ՀՀ ԳԱԱ-ում

Հունիսի 5-ին ՀՀ ԳԱԱ-ում տեղի ունեցավ Իրանի իսլամական հեղափոխության առաջնորդ, Իրանի Իսլամական Հանրապետության հիմնադիր Իմամ Խոմեյնիի (այաթոլլա Ռուհոլլա Խոմեյնի) մահվան 25-րդ տարելիցին նվիրված գիտաժողով, որը համատեղ կազմակերպել էին Հայաստանում ԻԻՀ դեսպանության մշակույթի կենտրոնը և ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտը՝ «Իմամ Խոմեյնիի գաղափարների ու մտքերի ազդեցութ-

յան ուսումնասիրությունը հոգևոր տեսանկյունից արդի աշխարհում» թեմայով: Համաժողովին մասնակցում էին հյուրեր Իրանից, գիտնականներ, մշակույթի գործիչներ և մտավորականներ: Բացման խոսքով հանդես եկավ ՀՀ ԳԱԱ Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Յուրի Սուվարյանը: Այնուհետև ելույթ ունեցավ Հայաստանում Իրանի արտակարգ և լիազոր դեսպան Մոհամեդ Ռեիսին, ապա՝ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Ս.Ս.Օ.Տ.Տ Գարեգին Բ-ի ուղերձը ընթերցեց գերաշնորհ տեր Հովակիմ եպիսկոպոս Մանուկյանը:

Գիտաժողովում առաջինը ելույթ ունեցավ Իսլամական քարոզչության կազմակերպության տնօրեն Հոջաթոլլա Դոկտոր Սեյեդ Մեհդի խանուշին՝ «Հայանցիկ հայացք ազատություն հասկացությանը Խոմեյնիի տեսանկյունից» թեմայով: Նա իր ելույթում անդրադարձավ Խոմեյնիի ազատության գաղափարի վերաբերյալ համրահայտ մտքերին, ապա մեկնաբանեց դրանք: Օրինակ. «Ազատությունն այն երեւոյթը չէ, որ սահմանում ունենա: Մարդիկ իրենց կարծիքն ունեն, և ոչ մեկը նրանց չի կարող պարտադրել, թե պետք է անպայման այսպիսի կարծիք ունենան»: Այնուհետև նշեց, որ իսլամը խիստ կարևորում է ազատությունը: Ապա հավելեց, որ Իմամի կարծիքով ազատությունն աստվածային պարզ և, որն իսլամը համարում է բնածին: Խանուշին ընդգծեց նաև, որ Իսլամական հեղափոխության գաղաքնակետին Իմամը շահի ամենամեծ հանցանքը համարեց հասարակական ազատությունների վերացումը՝ շեշտելով, թե «ազատություն պարզեւել» արտահայտությունը հանցանք է: Քանզի ազատությունը մարդկանցն է, այն Աստված է տվել, օրենքը, Սահմանադրությունն ու իսլամը: Հետևաբար շահի կողմից «ազատություն ենք պարզեւել» արտահայտությունը խիստ քննադատել և նշել է, թե դա աններելի սխալ է: Միաժամանակ զեկուցողը, վկայակոչելով Էմամի խոսքերը, շեշտեց, որ նա դեմ էր ազատության արևմտյան հասկացությանը, ինչը երիտասարդությանը մղում է դեպի այլասերվածություն ու բարոյալքվածություն, ուստի հարիր չէ իսլամական հասարակարգին, և պետք է դրա դեմն առնել: Խանուշին անդրադարձավ նաև Էմամի կողմից կրոնական փոքրամասնությունների ազատությունների կարևորմանը:

Այնուհետև ելույթ ունեցավ ԵՊՀ ռեկտոր Արամ Սիմոնյանը, ով անդրադարձավ Իմամ Խոմեյնիի կերպարին՝ որպես ընտանիքի հոգատար հոր և ամուսնու:

Արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն Ռուբեն Սաֆրաստյանի ելույթի թեման էր՝ «Իսլամական հեղափոխության առաջնորդը որպես անկախ արտաքին քաղաքականության հիմնադիր»: Արևելագիտության ինստիտուտի իրանական բաժնի վարիչ, Իրանում ՀՀ առաջին դեսպան Վահան Բայբուրդյանը խոսեց Իմամ Խոմեյնիի ֆենոմենի մասին:

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի Իրանի բաժնի առաջատար գիտաշխատող դոկ., պրոֆեսոր Արմանուշ Կոզմյանի զեկույցի թեման էր «Խոմեյնիի պոեզիան պարսից դասական գրականության ավանդույթների ծիրում»: Նա, նախ անդրադառնալով Իմամ Խոմեյնիի պոեզիային, շեշտեց, որ նա թեև քաջատեղյակ էր իրանական մոր պոեզիային և նրա հիմնադիր Նիմա Յուշիջի ստեղծագործություններին, սակայն գերադասել է ստեղծագործել Իրանի դասական պոեզիայի ավանդույթներին հավատարիմ և գրեթե բոլոր ժանրերով՝ քասիդա, գազել, քառյակ և այլն: Նա հետաքրքիր համեմատություններ կատարեց Խոմեյնիի և Ռուդաքիի, Ջալալըդդին Ռումիի ու Սանայիի ստեղծագործությունների միջև, նշեց, որ վերջիններս քաղցեցությունը նկատելի է Խոմեյնիի ստեղծագործություններում: Իսկ Խոմեյնիի գազելները համեմատեց գազելի արքա Հաֆեզի ստեղծագործությունների հետ և ցույց տվեց դրանց միջև առկա ընդհանրությունները՝ հավելելով, թե ինչպես Հաֆեզի, այնպես էլ Խոմեյնիի մոտ շատ բառեր ու հասկացություններ՝ սեր, զինի, զինետուն, մատուցակ և այլն, խորհրդանշական են:

ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի փոխտնօրեն Վարդան Դևրիկյանի ներկայացրած ուսումնասիրության թեման էր «Համամարդկային գաղափարների արտացոլումը Իմամ Խոմեյնիի քառյակներում»: ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի գիտաշխատողներ Նազելի Նավասարդյանի և Միհր Բաղդասարյանի զեկույցների թեմաներն էին «Խոմեյնիի կրոնաքաղաքական հայեցակարգը, որպես Իրանի իսլամական հեղափոխության գաղափարախոսական հիմնասյուն» և «Խոմեյնիի գաղափարախոսությունը մոր Իրանի ստեղծման և հզորացման գրավական»:

Երևանի մաքուր երկաթի գործարանի տնօրեն պարոն Գ. Կարապետյանի կարծիքով՝ «բոլոր հաշվարկներն ու անալիզները ցույց են տվել, որ պղնձի խտանյութի վերամշակումը Հայաստանում գործնականում անհնար է» (այս տեսակետը պարոն Կարապետյանն արտահայտել է «Գոլոս Արմենի» թերթի թղթակցին տված հարցազրույցում): Սույն միտքը հակասում է մեր հանրապետության մախագահի տեսակետին (արտահայտված ՀՀ Երկրապահների միության ս.թ. փետրվարի 15-ին կայացած համագումարում):

Պարոն Գ. Կարապետյանն իր տեսակետը «հիմնավորում է» իրականությանը չհամապատասխանող «փաստերով»:

Դրանք են.

- Հայաստանում չկա պահանջվող քանակի պղնձի խտանյութ:

Համեմատության համար բերվել են Լեհաստանի տվյալները, որտեղ իբր թե «պղնձանոլիբդենային կոմբինատը տարեկան արտադրում է 500 հազ.տ պղնձ, այն պարագայում, երբ Հայաստանում տարեկան արտադրվող պղնձի քանակը հազիվհազ կազմում է 40-45 հազ.տ»: Բերված մեկ մախաղա-

րի գործարկման հետ կապված, կաճեն, բայց միևնույն է անհրաժեշտ մասշտաբներին հասնել չի հաջողվի»:

Ինչ ասել է «անհրաժեշտ մասշտաբներին հասնելը...»: Եթե պարոն Կարապետյանը նկատի ունի տարեկան 500 հազ.տ պղնձ մետաղի թողարկումը, ապա մա դարձյալ սխալվում է: Եթե պարոն Կարապետյանը շատ երիտասարդ չէ, պետք է, որ հիշի Ալավերդու պղնձաձուլարանի մախագոյին արտադրական կարողությունը՝ 45 հազ.տ, որին երբևէ չհաջողվեց հասնել, բայց, միևնույն է, Ալավերդու կոմբինատն աշխատում էր օգուտով, իսկ մեր հանրապետության օգուտն էլ լինում էր շատ ավելին. պղնձալարով ապահովված էին Երևանի մալուխների գործարանը և էլի շատ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԿԱՌՈՒՅԵՒ ՊԵՆԱԶՈՒԼԱՐԱՆ, ԹԵ՞ ԶԿԱՌՈՒՅԵՒ

սության մեջ պարոն Կարապետյանը թույլ է տվել երկու կոպիտ սխալ: Առաջին՝ Լեհաստանն ընդհանրապես չունի պղնձանոլիբդենային կազմավորման հանքավայր, առավել ևս այնպիսին, որից հնարավոր լինի տարեկան «արտադրել 500 հազ.տ պղնձ» (այն էլ նշենք, որ աշխարհում այդպիսի խոշոր և հարուստ պղնձանոլիբդենային կազմավորման հանքավայր գոյություն չունի): Երկրորդ՝ կրկնակի փոքրացված է Հայաստանում թողարկվող պղնձի խտանյութերի քանակը:

2015 թվականից Հայաստանում թողարկվելու են 319.900 տ պղնձի 28 և 26 տոկոս պարունակության խտանյութեր, որտեղ պղնձի քանակը կազմելու է 89.250 տ, իսկ 2028 թվականից Թեղուտի պղնձանոլիբդենային հանքավայրի արտադրական կարողությունը մեծացվելու է երեք անգամ: Այսինքն՝ Հայաստանում թողարկվելու է 442.760 տ պղնձի խտանյութեր՝ 123.650 տ պղնձ մետաղի պարունակությամբ (Թեղուտի հանքավայրի արտադրական կարողությունը եռապատկելու ժամանակահատվածում էլ կարող են դադարեցվել Կապանի, Շամլուղի և Ալավերդու պղնձի հանքավայրերի շահագործական աշխատանքները): Այնպես որ ՀՀ մախագահի հայտարարած տվյալները համապատասխանում են իրականությանը, իսկ պարոն Գ.Կարապետյանի տվյալները շատ են հնացած և իրականությունից շատ հեռու են:

Շատ ցավալի է, որ պարոն Կարապետյանը կտրականապես դեմ է Հայաստանում պղնձաձուլարան կառուցելու գաղափարին: Պարոն Կարապետյանը պատճառաբանում է, որ՝ «Նման ծավալների պայմանում պղնձի խտանյութի վերամշակումը դառնում է աննպատակ: Հնարավոր է, որ այդ ծավալները՝ Թեղուտի հանքավայր-

ծեղնարկություններ, որոնք այժմ հիմնահատակ ավերված են պղնձալարեր չունենալու պատճառով:

Հիմա ի՞նչ, եթե մենք չենք կարող ապահովել տարեկան 500 հազ.տ պղնձի արտադրություն, չանե՞նք ոչինչ, չթողարկե՞նք այն 100 հազ.տ, որի մասին օրենք հայտարարեց մեր հարգարժան մախագահը:

Պետք է անենք, պետք է արտադրենք մաքուր պղնձ և դրա հետ էլ շատ այլ մետաղներ ու ոչ մետաղական օգտակար տարրեր՝ պղնձի, կապարի, ցինկի, մոլիբդենի, ոսկու, արծաթի, երկաթի հետ հարակից տարածված շատ կարևոր ու շատ արժեքավոր այնպիսի տարրեր, ինչպիսիք են՝ ռենիումը, սելենը, տելուրը, կադմիումը, բիսմութը, գալիումը, գերմանիումը, թալիումը, բերիլիումը, ինդիումը, կոբալտը, քրոմը, միկելը, տիտանը, սկանդիումը, վանադիումը, նիոբիումը, ցերիումը, լանթանը, իտրիումը, նեոդիմը և մյուս հողատարրերն ու մի շարք այլ հազվագյուտ տարրեր:

Պարոն Գ. Կարապետյանի վատատեսությունը սահման չունի. «Իսկ եթե մույնիսկ հանքաքարի պաշարները գերազանցեն սպասվող ցուցանիշները, կարող է առաջանալ երկրորդ, ոչ պակաս արդիական հարցը. ի՞նչ անել ծծմբական թթուն, որը թողարկվելու է հսկայական քանակներով՝ պղնձի արտադրության հետ կապված: Խոսքը հազարավոր տոննաների մասին է, որոնք ճանապարհների շրջափակման հետևանքով այլ երկրներ փոխադրել հնարավոր չէ»: Ասածին ի հավելումն պարոն Կարապետյանը ասել է նաև այն մասին, որ «ՀՀ կառավարությունը փորձել է ներգրավել արտասահմանյան մասնագետների, որպեսզի մշակվի տեխնոլոգիա, որը կարող է թույլատրել պղնձի խտանյութի վերամշակումը կատարել առանց ծծմբական թթվի ստաց-

ման: Ցավոք, դեռևս բոլոր ջանքերն ապարդյուն են, և անհայտ է՝ կհաջողվի՞ արդյոք գտնել լավագույն տարբերակը»: Այն, որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում մախահեղափոխական մակարդակով կառուցվող պղնձի խտանյութերի վերամշակման գործարանը կունենա հազարավոր տոննաներով ծծմբական թթու, դա անհերքելի փաստ է: Բայց որ «չի գտնվել պղնձի խտանյութերի վերամշակման տեխնոլոգիա» առանց ծծմբական թթվի արտադրության», այստեղ պարոն Կարապետյանը շատ ու շատ սխալվում է. այդպիսի տեխնոլոգիա գտնված է մեր հայրենական գիտնականների կողմից և, այն էլ՝ սրանից ավելի քան երկու տասնամյակ առաջ: Մեզ մնում է ներդնել ՀՀ ԳԱԱ Կապանի հան-

քահարստացման և մետալուրգիայի լաբորատորիայի կողմից մշակված տեխնոլոգիան, որով շահագործող հետաքրքրություն են ցուցաբերում ԱՄՆ-ը և ՌԴ-ն, իսկ «մենք» մնում ենք անտեղյակ ու անհաղորդ:

Նշենք, որ ՀՀ-ում պղնձաձուլարան (մետալուրգիական գործարան) պետք է կառուցվի ոչ թե 100-ամյա վաղեմության տեխնոլոգիաներով, այլ ժամանակակից ու գերժամանակակից՝ օգտագործելով ՀՀ ԳԱԱ Կապանի հանքահարստացման և մետալուրգիայի լաբորատորիայի մշակումները:

Մեզ՝ Հայաստանի Հանրապետությանը մետալուրգիական գործարանները շատ են պետք: Մենք չենք կարող հարստանալ առանց արդյունաբերության զարգացման: Հայաստանի Հանրապետության ողջ բնակչությունը աշխատանք, այն էլ բարձր վարձատրվող աշխատանք, ունենալ չի կարող առանց արդյունաբերական ձեռնարկությունների, իսկ արդյունաբերության զարգացումն էլ չի կարող տեղի ունենալ առանց մետաղների և մետաղարտադրանքների:

Հայաստանի Հանրապետությանն անհրաժեշտ են ինչպես գունավոր, այնպես էլ սև մետաղների արտադրության մետալուրգիական գործարաններ, որտեղ իմանական՝ պղնձ, մոլիբդեն, կապար, ցինկ և երկաթ մետաղներից բացի, կարող են կորզվել դրանց հետ հարակից տարածված շատ ու շատ բաղադրիչներ, որպիսիք թվարկված են վերը: Հիշենք, որ մշված հարակից բաղադրիչներից մի քանիսը՝ սելենը, տելուրը, բերիլիումը, ոսկին, արծաթը, տանտալը, ինդիումը, գալիումը, գերմանիումը, սկանդիումը (օքսիդը), ինչպես նաև հիմնական պղնձն օգտագործվում են էլեկտրոնիկայի, այդ թվում նաև միկրոէլեկտրոնիկայի՝ քիչ մյուսաբար, շատ աշխատատար, աշխատավորների բարձր որա-

կավորում պահանջող, էկոլոգիապես մաքուր և մեծամեծ շահույթներ ապահովող արդյունաբերության մեջ, այն արդյունաբերության, որի հենքի վրա ստեղծվել է Հայաստանի Արվայան քաղաքը, որի բնակչության մեծ մասն այժմ անգործության է մատնված:

Երկու տարի սրանից առաջ լրատվամիջոցները հաղորդեցին, որ Ռուսաստանի Դաշնության հետ պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել Գյումրիում ինքնաթիռի մասերի արտադրության կազմակերպման գծով, իսկ Բելառուսի հանրապետության հետ էլ՝ գյուղատնտեսական տրակտորների արտադրության գծով: Նշենք, որ երկու դեպքում էլ՝ ինչպես ինքնաթիռների մասերի արտադրության, այնպես էլ գյուղատնտեսական տրակտորների արտադրության համար պետք է կառուցվեն գործարաններ, որոնք, մեր կարծիքով, պետք է կառուցվեն հեռահար մպատակներով, այնպես, որպեսզի ինքնաթիռների մասերի արտադրությանը զուգահեռաբար, կամ որոշակի ժամանակամեջ, մեր սեփական կարիքների համար արտադրվեն ինքնաթիռներ (թեկուզ փոքրերը) և ուղղաթիռներ, իսկ գյուղատնտեսական տրակտորների արտադրությունը կազմակերպվի մոտակա և հեռավոր հարևանների պահանջները բավարարելու, իսկ հետագայում այլ տրակտորների և «տրակտորաման» այլ մեքենաների (տանկերի, զրահամեքենաների և այլ զինատեսակների) արտադրության հեռահար մպատակներով (պետք է հաշվի առնել, թե ինչպիսի «բարյացակամ» հարևաններով ենք շրջապատված):

Անհրաժեշտ է նաև հաշվի առնել, որ թեկուզ միայն ինքնաթիռների մասերի և գյուղատնտեսական տրակտորների արտադրության համար անհրաժեշտ է լինելու ունենալ մեծաքանակ (տարեկան մի քանի միլիոն տոննա) սև և գունավոր մետաղներ ու մետաղարտադրանքներ: Պետք է նաև հաշվի առնել, որ դրանց ներկրումը դրսից՝ հազարավոր կիլոմետրեր հեռվից, մեզ ձեռնտու չի լինելու: Մենք ունենք բավականին մեծաքանակ հումք՝ սև և գունավոր մետաղների ու մետաղարտադրանքների ստացման համար:

Ուրեմն, եզրակացությունը մեկն է. մետաղներն ու մետաղարտադրանքները պետք է ստացվեն տեղում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում, որի համար էլ պետք է կառուցվեն մետալուրգիական գործարաններ: Մետալուրգիական գործարանների կառուցումը կունենա նաև խոշոր ռազմական ու ռազմավարական նշանակություն.

- կվերագործարկվեն ու կզարգանան հարակից արդյունաբերությունները,

- կստեղծվեն հարյուր հազարավոր բարձր վարձատրվող աշխատատեղեր,

- կհարստանան մեր հանրապետությունն ու մեր ժողովուրդը,

- կդադարի արտագաղթը,

- կբարձրանա հանրապետության ռազմական հզորությունը, որն էլ մեր հանրապետության անվտանգության գլխավոր երաշխիքն է:

**Հրաչյա ԱՎԱԳՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի
անվան**

**տնտեսագիտության
ինստիտուտի բաժնի
վարիչ,**

**երկրաբանահանքաբանական
գիտությունների դոկտոր**

Թուրքիան Նախահարձակ է լինում

Ինչպես և սպասվում էր, Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի նախաշնչին Թուրքիան լայնածավալ հակահայկական քարոզչություն է սկսել: Դրա վառ ապացույցը վերջերս Նիդեռլանդների Ալմելո քաղաքում Եվրոպայի թուրքական ու ադրբեջանական կառույցների կազմակերպած բողոքի ցույցն էր ընդդեմ Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակը հավերժացնող հուշահամալիրի: Հայկական եկեղեցիների ճարտարապետությանը բնորոշ հատուկ ոճով 16 սյուների վրա կառուցված և իր տեսակի մեջ բացառիկ այդ հուշահամալիրը բացվել էր այս տարվա ապրիլի 24-ին:

Հատկանշական է, որ ցույցին ակտիվ մասնակցություն են ունեցել նաև Եվրոպայի ադրբեջանցիները: Ադրբեջանի Սփյուռքի հետ կապերի հարցերով պետական հանձնաժողովի տվյալներով բողոքի ցույցին մասնակցել է մոտ 5000 մարդ: Ցույցի ժամանակ բարձրացված պաստառները (Հայերի ցեղասպանությունը հորինվածք է) և ելույթները աչքի են ընկել պատմական փաստերի բացահայտ կեղծմամբ ու նենգափոխմամբ: Օրինակ, «Նիդեռլանդների ադրբեջանա-թուրքական մշակութային միության» մախագահ Իլհան Աշքընը իր՝ զառանցանք հիշեցնող ելույթում ասել է, թե «իրականում հայերն են ցեղասպանության ենթարկել թուրքերին» և համոզվելու համար առաջարկել է «զմալ Թուրքիայի արևելք և տեսնել, որ ամենուրեք հողում ոսկորներ են»:

Ցուցարարները Ալմելոյի քաղաքապետարանից պահանջել են, որ հուշահամալիրի վրայից անհապաղ ջնջվի «ցեղասպանություն» բառը: «Նիդեռլանդների թուրքական իսլամական խմբակների միության» մախագահ Արիֆ Յաքըշընը սպառնացել է դիմել դատարան, եթե «ցեղասպանություն» բառը չհանվի հուշահամալիրի վրայից:

Այսպիսով, պարզ է դառնում, որ պաշտոնական Անկարան Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման դեմ լայնածավալ արշավ է սկսել: Դրա մասին վերջերս ասել էր անձամբ արտգործնախարար Ահմեդ Դավլաթօղլուն: Նա պարզաբանել էր, որ այդ գործին լծվելու է նաև ադրբեջանական և թուրքական Սփյուռքը: Ինչպես տեսնում ենք, գործին ակտիվորեն ներգրավված է նաև Ադրբեջանը: Դրա ապացույցն է այն փաստը, որ բողոքի ցույցը համակարգվել է նաև Ադրբեջանի Սփյուռքի հետ հարցերով պետական հանձնաժողովի կողմից: Առ այսօր Ալմելոյում կազմակերպված բեմադրությունը Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման դեմ կազմակերպված ամենամեծ միջոցառումն էր:

Գայլ հովիվը՝ ոչխարներին.

- Տարին երաշտ է, դաշտերում քիչ խոտ կա: Որպեսզի այն բավարարի բուրդիդ, մենք որոշել ենք զգալիորեն կրճատել ձեր գլխաքանակը: Պա՞րզ է....

- Պա՛ա՛ա՛ա՛րզ է,- միահամուռ պատասխանեցին նրանք:

(Ֆրանսիական մամուլից)

Տխմար օրենքներ, որոնք դեռ ուժի մեջ են

Ամբողջ աշխարհում այսօր դեռևս ուժի մեջ են, գործում են օրենքներ, որոնք ընդունվել են շատ վաղուց: Դրանց մեծ մասը, եթե հասկանալի ու օրինաչափ են եղել իրենց ժամանակի համար, այսօր այնքան են ծիծաղելի և անհեթեթ, որ իրավամբ ստացել են «տխմար օրենքներ» անունը:

Դեռևս գործող անհեթեթ օրենքների թվով Միացյալ Նահանգները գրավում է առաջնակարգ տեղերից մեկը: Երկրում նույնիսկ կան մի քանի տասնյակ կազմակերպություններ, որոնք զուր քանքեր են գործադրում «բթամիտ օրենքները»՝ չեղյալ հայտարարելու համար: Բթամիտ և խիստ օրենքների գծով աչքի է ընկնում Տեխասը: Այստեղ, օրինակ, կանգնած վիճակում կարելի է զարեջուր խմել երեք կումից ոչ ավելի, կամ հյուրանոցի երկրորդ հարկի պատուհաններից կրակել գոմեշների վրա: Այս նահանգում ոտաբոբիկ քայլելու համար պետք է հատուկ թույլտվություն, որի համար անհրաժեշտ է վճարել 5 դոլար: Անհեթեթ այս օրենքները շատ վաղուց են ընդունվել: Մինչդեռ բոլորովին վերջերս Տեխասի նախկին նահանգապետ (այժմ՝ ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ) Ջորջ Բուշի համառ քանքերով Տեխասում ընդունվեց օրենք, ըստ որի չարագործը իր ապագա զոհին բանավոր կամ գրավոր, 24 ժամ առաջ պետք է նախազգուշացնի իր հանցագործ մտադրության մասին: Բացի այդ նախազգուշացման մեջ պետք է նկարագրվի նախապատրաստվող հանցագործությունը: Այս կանոնի խախտումը դատարանը հաշվի էր առնում որպես հանցագործությունը ծանրացնող հանգամանք:

Ֆլորիդայում չամունացած կանայք իրավունք չունեն թռչել պարաշյուտով, երգել լողազգեստով, լողանք ընդունել բոլորովին մերկ, օրը երեք փսիսից ավել ջարդել չի կարելի:

Մայամիում չի կարելի հեծանիվ բռնել, եթե այն ազդանշան չունի: Սակայն միաժամանակ հեծանվորդը իրավունք չունի ազդանշան տալու:

Ինչ վերաբերում է այն օրենքներին, որոնք գրեթե անհնար է չխախտել, գործում են Արկանզասում: Այս նահանգում արգելված է «Ով էլ որ լինի և ինչ առիթով էլ ցանկանա ընտրական տեղամասերին մոտենալ ավելի քան 15 մետր... ընտրությունների օրը կամ ձայները հաշվելու ժամանակ»: Այլ խոսքով, այստեղ բոլորն անխտիր դառնում են հանցագործներ: Անշուշտ, եթե մասնակցել են ընտրություններին:

Հագուստի, արտաքին տեսքի և տարիքի հարցերում կան հատուկ մոտեցումներ: Կենտուկիում «իգական սեռի ոչ մի արարած չի կարող փողոց դուրս գալ լողազգեստով, եթե նրան չեն ուղեկցում երկու ոստիկան, կամ կինը զինված չէ բահով»: Բացառություն է արվում միայն այն կանանց համար, որոնք կշռում են 40-ից ցածր կամ 90-ից ավելի կիլոգրամ:

Սակայն «բթամիտ և տխմար օրենքների» ասպարեզում, այնուամենայնիվ, ա-

ռաջնությունը պատկանում է Կալիֆոռնիայի և Ինդիանայի նահանգներին:

Կալիֆոռնիայում կենդանիներին «արգելվում է սեռական հարաբերություններ ունենալ, եթե նրանք 500 մետրից մոտ են դայրոցներին, եկեղեցիներին և հասարակական սննդի օբյեկտներին»:

Ինդիանայում այս կարգի «օրենքներով» արգելվում է փոխել թռչունների և ճագարների գույնը, բեղեր ունենալ այն մարդկանց, որոնք համբուրվել շատ են սիրում, լողանք ընդունել հոկտեմբերից մինչև մարտ ամիսը, ծմերուկ ուտել հասարակական վայրերում: Ինդիանայի բնակիչը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում բռնաբարության համար, եթե նրա ավտոմեքենայի ուղևորուհու 17 տարին դեռ չի լրացել, և նա ավտոմեքենայում նստած է առանց գուլպաների: Նույն Ինդիանայի Ապելյոս քաղաքում արգելվում է պահածոյատուփը բացել «հրազենով»: Եվ, վերջապես, Ինդիանայի օրենքով «Պի-ն» հավասար է ոչ թե 3,1415-ի, այլ՝ 4-ի:

Անհեթեթ օրենքների տեսակետից Հին աշխարհը՝ եվրոպան, ամենևին էլ հետ չի մնում Ամերիկայից: Օրինակ, Իտալիայի Ֆերրարա քաղաքի պանրագործարանի աշխատողը, եթե քնի աշխատանքի ժամանակ, նրան սպառնում է բանտարկություն:

Այստեղ օրենքով արգելվում է նաև պանրագործարանում աշխատանքի ընդունել «թեթև վարքի» տեր կամ անբարետես կանանց, որովհետև այդ քաղաքում համոզված էին, որ կնոջ վարքն ու արտաքինը ազդում են կաթի թթվեցման ընթացքի վրա: Անշուշտ, այս տեսակետները, որ հարյուրամյակների պատմություն ունեն, վաղուց փոխվել են, սակայն օրենքը դեռ գործում է:

Մեծ Բրիտանիայում օրենքները ընդհանրապես հազվադեպ են փոխվում, իսկ գործնականում երբեք չեն վերացվում: Օրինակ, ասպետական զրահներով պառլամենտ մտնելը արգելող օրենքը ընդունվել է 1313 թվականին, սակայն ոչ մեկը չի մտածել այն փոխել:

Մեծ Բրիտանիայի Յորք քաղաքում անհիշելի ժամանակներից ուժի մեջ է մի օրենք, որով թույլատրվում է նետահարել և սպանել շոտլանդացիներին՝ շաքաթ վաճառող օրերին, բացի կիրակիից: Լոնդոնում գործում է օրենք, որը արգելում է կնոջը ծեծել երեկոյան ժամը 9-ից հետո, քանի որ «ծեծվողի աղեկտուր ճիչերը կարող են խանգարել հարևանների հանգիստը»:

Ի տարբերություն Մեծ Բրիտանիայի՝ եվրոպական ուրիշ երկրներում այսպես կոչված «անհեթեթ» օրենքները ոչ միայն գոյատևում են, այլև շարունակում են գործել:

Անդորրա պետության մեջ արգելված են փաստաբանները: «Մեր դատարաններում խստիվ արգելվում է իրավաբանների մուտքը, քանի որ նրանք ընդունակ են սևը դարձնել սպիտակ»:

Պատրաստել է Մաքս Չեռնի-ԳՈՎՍԿԻՆ (Ամերիկյան ռուսալեզու մամուլից)

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիան՝ «Զալցբուրգյան սկզբունքների հիման վրա կրթության երրորդ մակարդակի կառուցվածքային զարգացում» ծրագրի մասնակից

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիան, ի դեմս ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի և ՀՀ ԳԱԱ գիտական և տեխնոլոգիական ծրագրերի բաժնի, մասնակցում է ԵՄ Տեմպուս ֆինանսավորմամբ իրականացվող «Զալցբուրգյան սկզբունքների հիման վրա կրթության երրորդ մակարդակի կառուցվածքային զարգացում» ծրագրին, որի նպատակն է բարելավել Հայաստանի հետբուհական կրթական համակարգը՝ այն համապատասխանեցնելու որակավորումների եվրոպական շրջանակին և զալցբուրգյան սկզբունքներին:

Ծրագրի հիմնական խնդիրներն են՝

- Բուհերի կարողությունների զարգացում՝ որակյալ ասպիրանտական / դոկտորական/ կրթություն տրամադրելու նպատակով
- Որակյալ ասպիրանտական (դոկտորական) կրթության նախադրյալների ստեղծում
- Ասպիրանտական (դոկտորական) կրթության որակի չափանիշների և աստիճանաշնորհման չափանիշների ձևավորում
- Ասպիրանտական (դոկտորական) 11 նոր ծրագրերի մշակում և գործարկում (11 պիլոտային նախագիծ)
- Գիտական աստիճանաշնորհման չափանիշների և կրթության որակի չափանիշների ընդունում:

Ծրագրում ներգրավված են հայկական և եվրոպական շուրջ 20 առաջատար բուհեր և կրթական կազմակերպություններ:

VERITAS ծրագրի եվրոպական և ՀՀ գործընկեր համալսարաններ՝

1. WUS – Ավստրիայի համաշխարհային համալսարանական ծառայություն-ավստրիական կոմիտե, Ավստրիա
2. UHMF – Հայդելբերգի համալսարան, Գերմանիա
3. KTH – Տեխնոլոգիայի թագավորական ինստիտուտ, Շվեդիա
4. BSU – Բաթ Սպա համալսարան, Մեծ Բրիտանիա
5. UdG – Ջիրոնայի համալսարան, Իսպանիա
6. ԵՊԲՀ – Համակարգող
7. ԵԳՊԱ – Երևանի գեղարվեստի ակադեմիա, Հայաստան
8. ԵՊՀ – Երևանի պետական համալսարան, Հայաստան
9. ԵՊԼՀ – Երևանի պետական լեզվաբանական համալսարան, Հայաստան
10. ԵՃՇՊՀ – Երևանի ճարտարապետության և շինարարության պետական համալսարան, Հայաստան
11. ՀՊՏՀ – Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան, Հայաստան
12. ԳՊՀ – Գավառի պետական համալսարան, Հայաստան
13. ՎՊՄԻ – Վանաձորի պետական մանկավարժական համալսարան, Հայաստան
14. ՀՀ - Զյուլիսային համալսարան, Հայաստան
15. ԳԱԱ – ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայաստան
16. ՊԿԱ – Պետական կառավարման ակադեմիա, Հայաստան
17. ՈԱԱԿ – Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն հիմնադրամ, Հայաստան
18. ԿՈ - Կրթության որակ ՀԿ, Հայաստան
19. ԲՈՀ – Բարձրագույն որակավորման հանձնաժողով, Հայաստան
20. ՀՀ ԿԳՆ – Կրթության և գիտության նախարարություն, Հայաստան

Հայտարարություն

ՀՀ ԳԱԱ «Հայկենսատեխնոլոգիա» ԳԱԿ-ը հայտարարում է մրցույթ՝ գիտական պաշտոնների թափուր տեղերի համար.

1. Կաթնաթթվային բակտերիաների և շաքարասնկերի լաբորատորիա

- Լաբորատորիայի վարիչ (մանրէաբան).....1 տեղ
- Առաջատար գիտաշխատող (մանրէաբան).....2 տեղ
- Ավագ գիտաշխատող (մանրէաբան).....1 տեղ
- Կրտսեր գիտաշխատող (մանրէաբան).....1 տեղ

2. Ասիմետրիկ սինթեզի լաբորատորիա

- Լաբորատորիայի վարիչ (քիմիկոս).....1 տեղ
- Առաջատար գիտաշխատող (քիմիկոս).....1 տեղ
- Ավագ գիտաշխատող (քիմիկոս).....3 տեղ
- Գիտաշխատող (քիմիկոս) .....1 տեղ

3. Ֆիզիկաքիմիական անալիզի լաբորատորիա

- Լաբորատորիայի վարիչ (քիմիկոս).....1 տեղ
- Գիտաշխատող (քիմիկոս).....1 տեղ

4. Պեպտիդների սինթեզի լաբորատորիա

- Լաբորատորիայի վարիչ (քիմիկոս).....1տեղ
- Գիտաշխատող (քիմիկոս).....2 տեղ

Գ ի տ ո լ թ յ ո լ ն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲԻԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14: Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է Կրկնապատկերով՝ 20.06.2014 թ.:

"ТІТУТІОН" ("Найка") газета НАН РА